

Bruno Vanden Broecke in *Missie*.

© Koen Broos

KUNSTEN

EEN MENS IN DE GEOPOLITIEKE MACHINE

De postkoloniale toneeltrilogie van David Van Reybrouck

Wat maakt de *match* tussen auteur David Van Reybrouck en het theater zo succesvol? Eind 2016 ging bij de KVS in Brussel *Para* in première, negen jaar na het nog steeds internationaal toerende *Missie* (2007) met een excellerende Bruno Vanden Broecke in de hoofdrol, en twaalf jaar na het bejubelde *Die Siel van die Mier* (2004), waarin Josse De Pauw schittert. Natuurlijk is het onderwerp van deze postkoloniale trilogie – drie monologen over de omgang van “oude, blanke mannen” met het Belgische koloniale verleden – op zich al stof tot drama. De schuldbeladen wetenschapper, de worstelende missionaris en de verbitterde paracommando schetsen ieder voor zich een uitstekend gedocumenteerd tijdsbeeld van de spanning die hun aanwezigheid in Afrika oproept – Van Reybrouck is naast schrijver en cultuurhistoricus natuurlijk ook journalist. Toch leiden gedetailleerde research en een scherpe situering van de politieke context niet vanzelf tot een beklijvende toneeltekst. Waar journalistiek het moet hebben van feitelijke helderheid, zijn de kunsten gediend met onhelderheid, met de leugen, met de schemerzone tussen waarheid en fictie. En dat is precies waar toneelauteur Van Reybrouck zijn personages heen voert.

De kwalificatie “trilogie” is retrospectief, want gewoonlijk baart de ene voorstelling spontaan de andere, zonder strak plan. *Para* is wel degelijk een bewuste opvolger van *Missie*, maar *Die Siel van die Mier* vormt een ander artistiek verhaal, alleen al door het feit dat het muziektheater is, gecreëerd onder de vleugels van het Gentse productiehuis LOD. Waar *Missie* en *Para* klassieke tekstmonologen zijn, is *Die Siel van die Mier* evenveel concert als theater, want de improvisatorische score van componist Jan Kuijken is geen illustratie van een vooraf geschreven tekst, maar heeft die tekst mede geschapen. De osmose tussen woord en muziek resulteert in een ander soort monoloog en kneedt de formulering – een kolfje naar de hand van jazzfan Josse De Pauw.

Die Siel van die Mier bedient zich aanvankelijk, zoals ook zijn opvolgers dat zullen doen, van het format van de lezing-performance. Een al wat oudere academicus wandelt het toneel op, hangt zijn jasje aan de kapstok en begint zelfverzekerd aan zijn college. *Bon. Termieten.* Hun levenswijze, hun voeding, hun seksuele zeden. Gaandeweg begint de wetenschappelijke verhandeling van de eminente entomoloog echter te haperen, zijn discours stokt en stolt, verglijdt langzaam naar een persoonlijke *trip down memory lane*, waarbij hij zijn “studenten” lijkt te vergeten, of eerder, hen meeneemt in een moeras van ijlende herinneringen. Veertig jaar eerder was hij een jonge onderzoeker in een explosief, zich ontvoogdend Congo. In associatieve sprongen neemt Van Reybrouck ons mee van de buitenkant, de geopolitieke context van een land onder politieke hoogspanning, naar de binnenwereld van zijn verteller, waar liefdesverlangen, melancholie en gewetenswroeging strijden met elkaar. De gestructureerde wereld van de termieten, die de vrije wil offeren voor het welzijn van de soort, komt te staan tegenover het chaotische, bronstige gevoelsleven van de mensen die kiezen, en falen in hun keuze. De centrale vraag is die naar menselijkheid: willen we termieten zijn, in een samenleving geregeerd door plicht en collectieve verantwoordelijkheid, of willen we mens zijn, en lijden? *Die Siel van die Mier* mondt uit in een delirium van verlangens, een grotesk fantasma waarin de redelijke mens verschrompelt tot een hoopje ontredde zwakte.

Hoewel in de volgende delen de nadruk meer uitgesproken ligt op de (politieke) buitenwereld en de morele vragen die daarmee verknoot zijn, zal een dergelijke “reis” een wekerend gegeven zijn: in de drie monologen maakt de verteller de sprong van een wetenschappelijk of zakelijk discours van feitelikheden naar zijn subjectieve beleving van die feiten. Naar het punt waar de verbeelding het overneemt, en er vlees aan het bot zit voor de regis-

Bruno Vanden Broecke in *Para*, © Thomas Dhanens

seurs, respectievelijk Josse De Pauw (*Die Siel*) en Raven Ruëll (*Missie* en *Para*).

Zo heeft ook de tekst van *Missie* een journalistieke grondslag: hij bestaat voor meer dan 80 procent uit getuigenissen van missionarissen die Van Reybrouck optekende in België en Congo. De innerlijke worsteling van de progressieve pater die het spreekgestoelte beklimt, heeft minder te maken met amoureuze verwickelingen, maar alles met de vraag naar de legitimiteit van zijn arbeid, waaraan hij zijn hele leven heeft gewijd: zijn geloof. Hoe verhoudt de wreedheid van de mens, de gruwel van de oorlog – het koloniale conflict van toen, maar de recentere oorlog van de jaren 1990 resonanceert mee – zich tot naastenliefde, godsbegrip, mystiek? Waar zit God wanneer er wordt vermoord, gemarteld, verkracht? Hoe verlies je Hem niet uit het oog wanneer je als “zielenherder” het grootste deel van je dag doorbrengt met graven delven, kinderen begraven? En opnieuw die vraag naar vrijheid: hoe “geknecht” zijn de paters door hun missie, in hoeverre zijn zij mee verantwoordelijk voor de kolonisatiepraktijken en vervullen zij een plicht tegenover hun aardse orde, of moeten zij alleen rekenschap afleggen aan de onaardse schepper? In het aanvankelijk sappige, speelse discours van Bruno Vanden Broecke sluipt een vertwijfelde ondertoon, en opnieuw bereikt de voorstelling een punt waarop de verbeelding het overneemt van de realiteit, het doek (ook letterlijk) valt en Van Reybrouck en Ruëll hun goedlachse ver-

In de drie monologen maakt de verteller de sprong van een wetenschappelijk of zakelijk discours van feitelijkheden naar zijn subjectieve beleving van die feiten

teller laten verschijnen als een naakte, tragische mens – niet het minst dankzij het magisch-metaforische decor van scenograaf Leo de Nijs.

Ondanks de lyrische loftuitingen van de pers en de internationale tournee in diverse talen werden er ook kritische kanttekeningen gemaakt bij *Missie*. Bepaalde stemmen verweten Van Reybrouck een apologie geschreven te hebben voor de paters, kritiekloos hun perspectief opgetekend te hebben, zonder stil te staan bij – opnieuw – de beslissingsvrijheid die ze hadden binnen het koloniale kader waarin ze functioneerden. Het is een rare gedachte-kronkel: terwijl Van Reybrouck er juist alles aan doet om zijn personages als falende, worstelende mensen voor te stellen, gevangen in een grijze zone, wordt hem verweten niet zwart-wit genoeg partij te kiezen in de morele dilemma's waarvoor zijn personages staan. Eigenlijk wordt hem verweten dat hij de mens typeert als mens, en niet als ethisch voorgeprogrammeerde machine. Dat Van Reybrouck inderdaad

Josse De Pauw in *Die Siel van die Mier* © Herman Sorgeloos

kies voor die tweede benadering bewijst hij nogmaals met *Para*, het slotdeel van de trilogie, waarvoor de journalist zich verdiepte in een episode die zoveel dichterbij het heden ligt: de interventie van de Belgische blauwhelmen in Somalië tijdens de jaren 1991-1992. Door die historische nabijheid is de politieke lading van de gebeurtenissen alom aanwezig, maar opnieuw plaatst Van Reybrouck in het midden van de geopolitieke machine een mens die aanvankelijk zelfverzekerd zijn versie geeft van de feiten. Net zoals zijn voorgangers neemt hij ons echter beetje bij beetje mee in zijn veel minder gedeceerde binnenwereld.

Dit keer heeft de sergeant een PowerPoint-presentatie voorbereid over de bewuste VN-vredesmissie. Slide na slide flitst voorbij: waar Somalië ligt, wat de rol van de Belgen is, welke wapens de para's meekrijgen. De sergeant is geen pacifist, zoveel is duidelijk. Gestaald lichaam, harde blik, cynische humor en recht(s) in de leer: "Een fatsoenlijk land heeft een fatsoenlijk leger nodig." Zijn hele lichaamstaal verradt een onverwerkte woede, die gevoeld wordt door miskenning. Erger nog dan wat hij tijdens zijn dienst meemaakte, dreigt voor hem vijftig jaar later het onrecht van de vergetelheid. Hij móét wel spreken. Ten derde male verglijdt de informatieve lezing tot een persoonlijk verhaal, wordt voordracht eerst vertelling en vervolgens verbeelding. Geen verontschuldiging komt deze para over de lippen, maar door zijn ogen maken we mee

hoe jonge mannen mentaal "effen getrokken" worden tijdens hun opleiding, hoe ze onvoorbereid de oorlog worden ingestuurd, hoe ter plaatse vijandigheid en onbegrip heersen en aan het thuisfront al evenzeer. En hoe ze door dat alles langzaam worden afgepeld als uien, en ze laag na laag hun morele kompas verliezen. Tot het donker wordt in hun hoofd.

Die Siel van die Mier, Missie, Para. Drie keer wordt een blanke mens vermalen in de grote geopolitieke conflicten van zwart Afrika. Drie keer slaagt David Van Reybrouck erin het kwaad niet te vergoelijken maar invoelbaar te maken. Daarmee is de trilogie van Van Reybrouck, los van zijn journalistieke betekenis, vooral een getuigenis van wat het betekent om mens te zijn in extreme omstandigheden. Drie keer móét de mens spreken, uit noodzaak, en drie keer verglijdt zijn rationele uiteenzetting tot het ijlen van een innerlijke stem die verlossing zoekt. We kunnen niets meer doen dan luisteren, en ons oordeel uitstellen.

EVELYNE COUSSENS

www.davidvanreybrouck.be en www.kvs.be
Para is in boekvorm verschenen bij De Bezige Bij (2016, 79 pagina's), *Missie* en *Die Siel van die Mier* zijn gebundeld in *Twee monologen* (De Bezige Bij, 2011, 144 pagina's).